

Tudomány és tudományos hitvallás

(Levél a szerkesztőséghez)

A nyugati világ tudósainak jelentős hányada a természettudományos megismerésben még a „duplex veritas” talaján áll: kutatási módszerében ösztönösen materialista, „civil” életében ugyanakkor valamely felekezethez tartozik, sőt esetleg valamely tételes vallás előírásait is gyakorolja.

A tudomány számára azonban a vallásos tudós felfogása előbb-utóbb gátjává válik tudományos kutatásának, mivel szükségszerűen a tudomány misztifikációjához vezet. Ebben az értelemben üdvözljük C. F. Weizsäcker cikkének közreadását a *Korunkban* (1968. 1) — melynek minden sorából a jószándékú atomtudós, az igazi humanista aggodalma csendül ki —, mert jó alkalom arra, hogy megpróbáljuk felmérni, hogyan oszlik meg a tudomány művelőinek tábora e kérdésre adott válasz alapján; ugyanakkor a magunk álláspontját is ellenőrizzük.

Érdekes, paradoxonnak tűnő passzusokkal indul a cikk: a tudomány vallás — a tudomány nem vallás. Bár a „vallás” szót maga Weizsäcker is időzójelben, tágabb értelemben használja, mégis érdemes (és szükséges!) pár szót áldozni annak megvizsgálására: mi következhet a tudomány „fetiszizálásá”-ból? Egy dolog mindenképpen biztos: ma inkább, mint bármikor, a tudomány alakítja, formálja a társadalmat s a társadalom legvégső egységét, az *egyént*, mivel egyre gyakrabban lépi túl a tudatszféra határait és válik a létszféra nélkülözhetetlen összetevőjévé. Ebből azonban nem következik az, hogy a tudomány vallás volna, vagy azzá kellene válnia, mint Weizsäcker állítja, és még képletesen szólva is veszélyes (mert téves asszociációkat szül!), ha a tudóst technológizálódott korunk „világi vallásának” papjává kiáltja ki.

Világosabb F. Goldsmithnek, a londoni Science of Science Foundation igazgatójának ama megállapítása, hogy a tudomány ma az egyik legfontosabb emberi tevékenység, ezért fejlődésének törvényeit belülről, mint saját történéssel és logikával rendelkező tant, kívülről pedig társadalmi kihatásaiban kell tanulmányozni.

Weizsäcker fejtegetéseiből az a következtetés adódik, hogy a tudomány nem képes materialista módszerekkel „felfoghatóvá tenni az embert”, megmagyarázni test és lélek viszonyát, mivel az elemi részecskék (akár hullámtermészetűnek, akár korpuszkulárisnak fogjuk fel) csak akkor „jelennek meg”, ha az ember kísérleteket végez. Különböznek egymástól is! Mi más ez, ha nem szubjektív idealizmus? (Nagy vonalakban ezt fejti ki Heisenberg is a skóciai St. Andrews egyetemen, 1955–56-os téli szemeszterében tartott *Planck és az atomelmélet alapvető filozófiai kérdései* című előadásában.) Pedig az anyag szerkezetéről vallott materialista felfogás, a modern kvantumelmélet kielégítő módon válaszol a felmerült kérdésekre. Erre ugyan Weizsäcker is utal, azt a tényt azonban, hogy a kvantumelmélet nagyfokú elvontsága ma még lehetetlenné teszi a kellő nyelvi megfogalmazását, úgy értékeli, mint az atomizmus megismerhetetlenségének bizonyítékát. Holott matematikai apparátussal máris maradéktalanul interpretálhatók ezek a mindennapi, szemléletes fogalmainktól annyira különböző folyamatok

Hasonló helyzet uralkodik a legmagasabbrendű mozgásformákat tanulmányozó tudományág, a biológia területén is. A jelenkori polgári biológusok egyik legkivá-

lőbbja, Ludwig von Bertalanffy véleménye szerint az életjelenségek lényegét sem fogjuk soha megérteni, mivel az élet maga is végső soron elemi-fizikai mozgásokra vezethető vissza. Így okoskodik: „Elvben lehetetlen az elemi fizikai jelenségeket a determinizmus útján leírni... éppúgy a biológustól sem várhatunk feleletet arra a kérdésre, hogy belső lényegében mi az élet“ (*Les problèmes de la vie*. Paris, 1961). Ennek a gondolatmenetnek már a kiindulása is hibás. Nem csodálkozhatunk akkor, ha a továbbiakban a „vitalizmust“ bírálva csak annyit tud elérni, hogy ezt a fogalmat a semmivel sem kevésbé idealista kicsengésű „organizáció“ fogalmával helyettesítse.

A legváltozatosabb külső és belső feltételek kiváltotta biológiai mozgásformákban természetesen az oksági meghatározottság elve nem érvényesül olyan szemléletes módon, mint az alacsonyabbrendű mozgásokban, például a klasszikus fizikában vagy a kémiában. Ezért aztán objektív törvényszerűségeinek feltárása is bonyolultabb. Sőt, a gyakori átfedések miatt nemritkán más mozgásforma területén kell a biológiai mozgás determinizmusát keresni. A gyökerek természetesen legtöbbször valamely alacsonyabbrendű mozgásformához vezetnek, de éppen a biológia szolgáltat sok olyan példát is, ahol az átfedés magasabbrendű mozgás irányába mutat. Alátámasztásként mindössze a *feltételes reflexek* tanulmányozására hivatkozunk. Az állatvilág keretein belül maradvá ez a problémakör nem lépi túl a biológiai mozgásformák határait; embernél azonban a biológiai mozgásformák mellett már minőségileg újjal, magasabbrendűvel, a *társadalmi mozgásformák szférájába eső pszichológiai fogalmakkal* is számolni kell. A dialektikus materializmus talaján álló kutató azonban ebből nem fog idealista, indeterminista következtetéseket levonni, hanem csak a dialektika egyik alaptörvényének, a minőségi átcsapásnak újabb igazolását látja benne.

A materialista tudós álláspontja tehát a kutatások, kísérletezések és tapasztalások láncolatában a megismerést illetően csakis igenlő lehet. Másik lényeges ismérve a materialista felfogásnak az is, hogy nem menekül a „tisztá tudomány“ jelszava mögé, nem akarja magát függetleníteni a társadalomtól, hanem részt vállal annak egész életéből.

Kolozsvár, 1968. április.

Gábor Dénes
az egyetemi könyvtár
munkatársa

A pécskai cigánysoron...

(Levél a szerkesztőséghez)

Pécskáról már sokat írtak, de híre leginkább megénekelt cigánysora révén kelt szárnyra. Vannak, akik egy romantikus, színpadiasan rendezett cigánysort képzelnek el, mások szerint ilyen nem is létezik, csak a dalszerző fantáziájának szüleménye az egész. Valójában itt is „hús-vér“ emberek élnek a maguk mindennapi problémáival.

A „cigánysor“ elnevezés inkább jelképes. A vályogfalú, fehérre meszelt házak nagy része — legalább ötven — egy téglalap alakú területen, egymás mellé és mögé épült, s az így létrejött keskeny sikátorba jármű nem hajthat be, csak gyalogosan lehet itt közlekedni.

Az egész „negyed“ — amely valamikor a falu szélén volt — ma már teljesen körülépítették, bekebelezte ez az alföldi nagyközség. A házak között tisztaság van, a járdákat felpertétek és beszórták homokkal; így védekeznek a ragadós sár ellen.

Látogatásomkor tiszteletben tartottam a helyi szokást, felkerestem a „vajdát“ — ahogy sokan elképzelnek a népdal szellemében. A múlt század vajdája a negyvenes évek végéig a „cigánybíró“ nevet viselte, s ma szintén hivatali személyiség, aki a negyed lakóinak ügyes-bajos dolgait rendezzi, mint bármelyik néptanácsi képviselő. Faragó László — nehogy ezüstbottal a kezében képzelje el valaki —

negyven körüli, erejének teljében levő férfiú, az egyik malom alkalmazottjaként mint mázsás dolgozik.

A Faragó család vendégszerető. Betessékelnek az alföldi falvakon szokásos „első szobába“, amelynek minden talpalatnyi helye szőnyeggel borított, a rendszeren festett falakat falvédők, képek díszítik. A bútorzat: kettős ágy (tele frissen mosott ágyneművel), szekrény, asztal, székek.

— Állásban van valahol? — kérdezem Faragónét.

— Háziasszonykodom — mondja, majd két kicsi lányára mutat. — A Zsuzsikával meg a Katikával is sok bíbelődés van, jószágot is tartok. Van egy anyakocánk, egy disznót hizlalok télire... a háziasszonynak mindig van dolga itthon is.

Miközben végigkalauzolnak a sikátorokon, a legtöbb házban hasonló látványban van részem. Foglalkozásukat illetően már kevesen űzik az ősi mesterséget, a zenészkedést. A régi formában — névnapi köszöntők, esküvőkön, családi ünnepélyeken való muzsikálás — már nem lehet biztosítani a megélhetést a mai igényeknek megfelelően.

Igaz, a legjobbjából még kitelik ugyan két állandó alkalmazott zenekar — a művelődési otthonban és a vendéglőben —, amelyben olyan zenészek dolgoznak, mint a Gróf (Kolompár Gyurka bácsi), a Lali (Gázsoni Lajos), a Ciciriga (Rostás Antal), a Kisberkes (Ruzsa János) és mások. No persze, arra büszkék, hogy például a Bambusz (Gázsori Sándor) a tengerparton és Aradon állandóan szerződött zenész, a Pikoló (Krajczár József) pedig Vajdahunyadon dolgozik az egyik zenekarban. A Varga családnál azt is kérdezték, hallottam-e híret unokaöccsüknek, Kiss-Varga Lászlónak, a Csongrádon élő elismert primásnak?

Legtöbbjük már végleg búcsút mondott a muzsikálásnak s másképpen keresik kenyerüket. Így például Burgovics József és Krajczár Mihály hegesztő az aradi vagongyárban, s szépen keres. Sokan dolgoznak valamelyik helyi mezőgazdasági termelészövetkezetben vagy az állami mezőgazdasági vállalat farmján, mások szezonmunkások a konzervgyárban, illetve a gyümölcs- és zöldségfelvásárló központokban.

Sok házba — ők most is szívesebben putrinak nevezik — a villanyt is bevezették, rádiót többet is lehet találni. Kolompár Antal gépész házába a tévé is bevonult.

Persze, találkoztam olyanokkal is, akik szeretnének munka nélkül megélni, vagy legalábbis nagyon könnyen megélni. Ezek száma azonban egyre csökken.

A „széles“ utcán a házak elé kirakott asztaloknál sakkoznak, az öregebbek kártyáznak, mások a fal mellett ülnek, tereferélnek. A vasárnap délelőtt békés hangulatában búcsúztam el vendéglátóimtól.

Megható érzéssel gondoltam vissza rájuk. Lám, aki akart, az a megaláztatásból és a nyomorból kiemelkedett, emberré vált. Még húsz év sem kellett hozzá. Pihenőnapjuk vidám zaja arról tanúskodott, hogy ottlétemkor a pécskai cigánysoron nem is volt olyan nagy a sírás-rívás.

Arad, 1968. április.

**Kocsik József tanár
az Arad megyei művelődés-
és művészetügyi bizottság
felügyelője**

(A szerkesztőség válasza)

Szívesen fogadjuk felvilágosító adatait a hazai cigányság egy ismert, régi településének mai helyzetéről. Ami Pécskán feltűnik — a cigány származású lakosság új ipari foglalkoztatottsága s életszínvonalának emelkedése —, az országos jelenség, nem szabad azonban idillizálnunk a kérdést. A cigány-probléma, legalábbis az elmaradottabb vidéki, olykor félnomád rétegek tekintetében, tárgyilagos szociológiai felmérésre szorul mind gazdasági, mind művelődési és erkölcsi szinten.